

Любов Струганець, Олександра Бобесюк,
Ольга Веремчук, Ірина Заліпська, Тетяна Мельник

КУЛЬТУРА МОВИ: ВІД ТЕОРІЇ ДО ПРАКТИКИ

Монографія

ТЕРНОПІЛЬ
НАВЧАЛЬНА КНИГА – БОГДАН

УДК 811.161.2
ББК 81.411.1-7
К 90

Рецензенти:

член-кореспондент НАН України, доктор філологічних наук,
професор, завідувач відділу стилістики та культури мови
(Інститут української мови НАН України)

Світлана Єрмоленко;

дійсний член НАПН України, доктор філологічних наук,
професор, завідувач кафедри стилістики української мови
(Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова)

Любов Мацько;

кандидат філологічних наук, професор кафедри історії
та культури української мови (Чернівецький національний
університет імені Юрія Федьковича)

Надія Бабич.

*До друку рекомендувала вчена рада
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка (протокол № 5 від 1 грудня 2015 року)*

К 90 **Культура мови : від теорії до практики : монографія** / Л. Струганець, О. Бобесюк, О. Веремчук та ін. ; [за ред. Л. Струганець]. — Тернопіль : Навчальна книга — Богдан, 2022. — 216 с.

ISBN 978-966-10-8109-2

У монографії схарактеризовано засадничі положення культури мови в оновленій парадигмі наукових знань. Репрезентовано культуру мови як лінгвістичну дисципліну, зорієнтовану на нормативний і якісний аспекти мови, на культивування мовного еталону.

Для мовознавців — наукових працівників, викладачів, аспірантів, студентів і вчителів.

УДК 811.161.2
ББК 81.411.1-7

*Охороняється законом про авторське право.
Жодна частина цього видання не може бути відтворена
в будь-якому вигляді без дозволу автора чи видавництва.*

© Л. Струганець, О. Бобесюк,
О. Веремчук, І. Заліпська, Т. Мельник, 2015
© Навчальна книга — Богдан, 2022

*Головний рідномовний обов'язок
кожного свідомого громадянина –
працювати для збільшення культури
своїї літературної мови.*

Іван Огієнко

Передмова

Невід'ємним складником теорії літературних мов виступає культура мови, яка виокремилась як самостійна лінгвістична дисципліна у 50-60-ті рр. XX ст. Наприкінці XX – на поч. XXI ст. галузь активно розвивається. Сьогодні це дисципліна з широкою проблематикою досліджень, зі своїм термінологічним апаратом, який закономірно зазнає оновлення й уніфікації. Якщо значення культури мови в соціумі науковці студіюють активно, то ключові поняття галузі ще потребують лінгвістичного осмислення.

В україністиці проблеми культури мови були в центрі наукових студій багатьох учених і культурних діячів кінця XIX – поч. XX ст.: Олени Пчілки, І. Франка, Лесі Українки, І. Верхратського, В. Гнатюка, І. Огієнка, О. Курило, М. Гладкого, М. Сулими, В. Ганцова, О. Синявського та ін. Дослідники і письменники зверталися до таких аспектів мовної культури, як зв'язок із загальною культурою людини, духовністю суспільства, нормування мови, проблема іншомовних запозичень і новотворів, культура мови перекладу, зв'язок культури мови з лексикографією та ін. Їхня літературна і наукова творчість, редакторська робота, мовні рецензії та консультації у газетах і часописах сприяли усталенню загальнолітературних норм, практичному вирішенню проблем добору засобів вираження із народно-розмовної мови.

Термін «мовна культура» безпосередньо пов'язаний із розвитком теорії літературних мов, яка розроблялася, зокрема, в чеському мовознавстві у 30-ті роки XX ст. У Празькому лінгвістичному гуртку досить плідно було застосовано функціональний підхід до вивчення літературної мови і сформульовано теоретичні засади культури чеської мови. Празькі вчені висунули своє розуміння суті літературної мови, обґрунтували теорію мовної норми і кодифікації, розробили теорію мовних стилів, застосували функціональний підхід до стилю. У вступі до доповіді, виголошеної на IV лінгвістичному з'їзді в Копенгагені 1936 року, Б. Гавранек поставив питання, чи є взагалі мовна норма, нормування літературної мови і мовна культура предметом лінгвістичного вивчення, чи належить її дослідження до наукових лінгвістичних завдань? У згаданій доповіді він ствердно

відповів на це запитання. Празькі мовознавці, окресливши коло проблем мовної культури, наголосили на свідомому «перетворенні мови як простого засобу, простого представника об'єктивного світу, в самостійний об'єкт нашої уваги, наших роздумів, наших емоцій» [Навránek 1935, с. 2].

Поняття мовної культури передусім розглядалося як удосконалення літературної мови, в ширшому плані – як культура вираження й передачі думок. Заслугою лінгвістики 30-х рр. ХХ ст. був вироблений погляд на мовну культуру як на мовну діяльність, як свідому цілеспрямовану турботу про літературну мову. Одночасно враховувалася й мета цієї діяльності, тобто сама культивована мова, а також мовна культура тих, хто користується літературною мовою, тобто носіїв мови. Ця багатоаспектність поняття і багатозначність терміна спричинилися до спроб диференціювати в понятійному і термінологічному відношеннях широке поняття мовної культури. Зокрема, розрізняють рівень мови і рівень мовлення, а також стан мови і мовну діяльність. Відповідно кваліфікують поняття мовної і мовленнєвої культури, розмежовуючи стан мови, її системи і норми з урахуванням властивих їй комунікативних завдань, а також стан і рівень комунікації у певний час і в конкретному суспільстві. Інший аспект – культура мови як культивування (удосконалення) мови і мовних висловлювань. У працях чеських і словацьких мовознавців [НЗЛ] виділено чотири кола явищ, які входять у різному обсязі в поняття мовної культури: а) явища, що стосуються мови, – йдеться про мовну культуру у власному значенні цього слова; б) явища, що стосуються мовлення, – інколи цей аспект диференціюється і термінологічно, і тоді йдеться про культуру мовлення. Причому в обох сферах (у сфері мови і мовлення) розрізняють 1) культуру як стан, рівень (мови і мовлення), 2) культуру як діяльність, тобто культивування (удосконалення) мови і мовлення.

Культуромовні проблеми стали предметом узагальнення в теоретичних працях із розвитку слов'янських літературних мов. Наприклад, у русистичі відомі такі концепції культури мови (за російською термінологією – «культури речі»): 1) вчення про правильність мовлення, чи ортологія, яке належить О. Ахмановій, Ю. Бельчикову, В. Веселитському; 2) теорія «комунікативної доцільності» В. Костомарова і О. Леонтєва, продовженням якої стала теорія «гарного мовлення» Б. Головіна; 3) концепція Л. Скворцова, у якій обґрунтовується необхідність оволодіння на першому етапі нормами літературної мови, на другому – мовленнєвою майстерністю, власне культурою мовлення; 4) концепція М. Ілляша, який культуру мовлення вбачає у володінні літературними нормами, упорядкованій сукупності нормативних мовленнєвих засобів, проте

у теорії аналізує також комунікативні якості мовлення (чим близький до Б. Головіна); 5) прагматико-функціональний принцип висвітлення мовленнево-культурних проблем А. Васильєвої; 6) діалогічна концепція культури мовлення А. Михальської [див. Струганець 2012, с. 22–23].

Починаючи з 60-х років, з часу виокремлення культури мови в самостійну дисципліну, українські вчені розробляють теоретичні проблеми культури мови, що мають впливати на практичну мовну діяльність: поняття культури мови (А. Коваль, М. Жовтобрюх, М. Пилинський, С. Єрмоленко, Л. Мацько, Н. Бабич), мовної норми (М. Пилинський, З. Франко, М. Жовтобрюх, В. Русанівський, С. Єрмоленко, Г. Яворська, Л. Струганець, Т. Коць, О. Черемська, Т. Мельник, Н. Карікова). Переважає практичний, інструктивно-регулятивний аспект мовних порад (Б. Антоненко-Давидович, В. Русанівський, С. Єрмоленко, А. Коваль, Є. Чак, О. Сербенська, К. Ленець, О. Пономарів, І. Вихованець, К. Городенська, С. Бибики, Г. Сюта та ін.).

З 1967 року Інститут мовознавства імені О. Потебні АН УРСР почав видавати спеціальний міжвідомчий збірник «Питання мовної культури» (тепер виходить під назвою «Культура слова»), в якому зосереджено основну масу публікацій, присвячених культурі української мови. В офіційних рамках бездержавності української мови культура мови як наука опосередковано відбивала критичний стан функціонування національної мови і привертала увагу до культивування літературної мови, піднесення її суспільного престижу. Тепер цей збірник видає Інститут української мови НАН України. Крім статей, розміщено мовні консультації на кшталт «Як правильно?», «Яке слово вибрати?» тощо. Сприяє усталенню літературної мови, орієнтує мовців на вибір правильного слововживання, засвоєння норм сучасної української літературної мови діяльність відділу стилістики та культури мови Інституту української мови НАН України [КУМ; Єрмоленко 1999; КМЩ; ДКМ; Коць 2010; ЛНМП; Бибики 2013], сучасна лексикографічна і довідкова література, передусім академічні праці.

На сучасному етапі розвитку українського мовознавства культуру мови потрактовано у відповідних дефініціях, наведених у посібниках, підручниках, енциклопедичних виданнях. На нашу думку, «культура мови» – це: 1) самостійна лінгвістична дисципліна, яка вивчає стан і статус норм сучасної української літературної мови в певну епоху, а також рівень мовнокомунікативної компетенції мовних особистостей; 2) сукупність комунікативних ознак літературної мови, що виявляються за різних умов спілкування відповідно до мети і змісту висловлювання; 3) культивування (удосконалення) літературної мови й індивідуального мовлення, виявлення тенденцій мовного розвитку, реальне втілення у мовній практиці норм літературної мови, відповідна мовна політика у державі.

Кінець безкоштовного уривку.
Щоби читати далі, придбайте,
будь ласка, повну версію
КНИГИ.